

Бојан Б. Димитријевић: ВАЉЕВСКИ РАВНОГОРЦИ – Југословенска војска у отаџбини у ваљевском крају 1941–1945, Српска реч и Историјски архив Ваљсво, Ваљево 1998, 320

Аутор књиге „Ваљевски равногорци” један је од највреднијих представника најмлађе генерације историчара, која је у историографију закорачила у времену када су се бројна питања из историје 20. века нашла у средишту повећаног интересовања, а дојучерашња поуздана сазнања и интерпретације на удару критичког преиспитивања. Реч је о историчару који се проучавању историје равногорског покрета посветио растерећен идеолошких утицаја, одупирући се било којој врсти погубне искључивости, са дистанцом према времену у коме је настајала литература о рату подстицана ваннаучним мотивима, али и са неопходном дистанцом и критичношћу према тој литератури. И једна и друга дистанца омогућавају историчару да слободно је искаже потребу и да пред себе постави захтев за рационалнијом и уравнотеженијом сликом прошлости и да у том свом трагању крчи сопствене истраживачке путеве, да критички преиспитује раније коришћене изворе, да пропитује историографско наслеђе и да, захваљујући новим истраживачким резултатима, понуди богатију па и потпуно другачију слику догађаја од оне која је деценијама у већем делу историографије негована из идеолошких разлога. Да се у тој својој релативно раној окренутости трагању за својим местом у историографији мр Бојан Димитријевић запутио на озбиљан начин, сведочи библиографија његових објављених радова коју, поред већег броја чланака и прилога у струч-

ним часописима, испуњавају и три књиге „Бенерал Михаиловић, Биографија – I део до маја 1941. године”, затим двотомни зборник докумената „Рат и мир Бенерала. Изабрани војни списи” у коауторству са др Миланом Весовићем и мр Костом Николићем и, најзад, књига „Ваљевски равногорци”.

Покушај историчара да се стручно одреди према књизи – „Ваљевски равногорци”, неизбежно одводи ка основним запажањима која је могуће сажети у оцени да Димитријевићева студија најпре релативизује досадашњу прилично једнострану и магловиту слику ЈВуО у ваљевском крају, затим да реконструктивно, што историчару у недостатку довољне количине прворазредних извора није лако, доприноси проширивању постојећих сазнања о формирању, деловању и краху ЈВуО и, најзад, да на основу боље истражености проблематике понуди делимично измењену тачку гледишта у односу на ранија тумачења. До сва три нивоа аутор је досегао захваљујући обимним истраживањима, пре свега, грађе у Архиву Војноисторијског института у Београду и Историјског архива у Ваљеву, анализом објављених извора – увидом у оновремену штампу и уважавањем великог броја студија, расправа и сећања објављених у домаћој и страниј историографији, уз консултовање емигрантске литературе што, у односу на бројне раније радове, књизи даје додатну вредност.

Колега Димитријевић се најпре као сваки историчар коме је стало до

прецизности, упустио у расправу о термилошкој одређењу појма четник. Враћајући се изворном значењу тог појма и пратећи његов историјат, Димитријевић рашчишћава одређене нејасноће, при чему открива колико је збрке у тај појам унео идеолошки баласт послератне комунистичке пропаганде и колико је она резултат покушаја потпуне дискредитације једне од супротстављених снага током рата. Димитријевић на више начина идентификује термине који су у употреби, сагледава међусобну перцепцију снага које се налазе на терену, прати називе војних јединица и покрета у грађи немачког, британског и америчког порекла и у домаћој историографији и, најзад, задржава се на терминима који су за припаднике разних страна употребљавани у народу. Набрајање преко тридесет назива за припаднике различитих војних формација на простору ваљевског краја својеврсна је илустрација о томе како ко кога види у ратном хаосу и метежу грађанског рата и када бисмо буквално прихватили све те називе, стекли бисмо утисак да су се једни против других, једни са другима против трећих, или свако против свакога, борили „бандити”, „одметници”, „енглески шпијуни”, „бивши официри”, „илегални четници”, „Љотићеви шакали”, „кркације”, „Љотићеви пси”, „скитнице”, „издајници српског народа”, „непријатељи српства”, „верне слуге окупатора”, „убице”, „разбојници”, „дражиновци”, „равногорци”, „црвени”, „шумци”...

У ратну причу о ЈВуО у ваљевском крају колега Димитријевић уводи читаоца сликом ваљевске вароши оног јутра када је стигла прва вест о пучу 27. марта. Фрагментарно дајући понешто од атмосфере ваљевске улице, колега Димитријевић слика узбурканост међу грађанима, узбуђење које је тај догађај изазвао, манифестације подршке Краљу и војсци,

окупљање грађана на благодарењу поводом преузимања престола од стране младог краља. На ту слику надовезују се појединости о стању у војним јединицама наредних дана када се свако следеће јутро у часовима надвијања ратне опасности над градом сачекивало са неизвесношћу и великом забринутошћу. Вест о немачком бомбардовању Београда стигла је посредством радија и све што се наредних дана догађало у Ваљеву и ваљевском крају, била је слика у малом општег стања у војсци и држави. Конфузија, тумарања војних обвезника који су безуспешно тражили своје јединице, паника, дезорганизација били су свакодневица убрзаног војног краха Југославије.

Од важнијих догађаја у ваљевском крају, у кратком периоду до капитулације, Димитријевић је забележио немачко бомбардовање Лајковца као железничког чворишта 7. априла, дизање у ваздух мостова на Колубари и Љубостињи, паљење магацина и надлетање Ваљева од стране немачког авиона 13. априла из кога је митраљеском паљбом убијено двоје грађана код кафане „Јадар”. Са капитулацијом и успостављањем немачке власти у ваљевски крај почели су да стижу први гласови о људима Косте Пећанца и војсци пуковника Драгољуба Михаиловића.

Аутор затим са низом застајкивања на појединостима које сведоче о времену великог неповерења и сумњичења према сваком ко се стави на располагање покрету отпора, прати почетак успостављања организације пуковника Михаиловића: његов долазак на Равну Гору (по подацима Димитријевића 11. маја), напори за окупљање људства, придобијање што већег броја активних и резервних војних лица, прикупљање информација, сакупљање оружја. У све то уграђена је тешка слика априлског слома, трагови које је он оставио на остатке војних јединица и негативан

одјек који је изазвао међу мештанима западносрбијанских села, али и слика тешког положаја Михаиловића који је као професионални војник, ветеран балканских и Првог светског рата, верујући у своје војничко знање, патриотску свест народа и добар избор равногорског платоа за седиште своје организације, веровао и у могућност стварања услова за пружање отпора. Наредне странице књиге испуњава само условно локални миље формирања и организације супротстављених покрета који ће повести и грађански рат: педантно су забележене и реконструисане прве оружане акције у ваљевском крају, посвећена је знатна пажња опсади Ваљева и сагледане последице слома устанка 1941. године, са доста општих знања изведена је својеврсна периодизација деловања равногорске организације. Сукоби са партизанима, периоди пасивности, преговори са Немцима, расправа о слову „З” као пропагандном покушају, колаборација или егзистенција, војна структура, територијална организација, изглед, наоружање и опрема, старешински састав, морал и дисциплина, пропаганда, битка за Србију, покушаји преласка у Срем и дефинитивни пораз – тематске су целине окупљене око три велика одељка „Вишестрани грађански рат под окупацијом”, „Равногорска организација у зениту” и „Слом равногорске организације”.

У чему је значај књиге у којој се преплићу локално и опште? Реч је, пре свега, о једној од запостављених тема у српској историографији, а у историографији о Ваљеву она је на неки начин противтежа досадашњим радовима о рату. Њен значај је и у томе што се у потпуности уклапа у захтеве модерне историографије која пажњу истраживача све више усмерава ка историји на микро плану и историји српског друштва чије особености сагледава преко радова који општу појаву испитују на ло-

калном нивоу. Историчари тиме не напуштају теме о глобалним појавама већ им се приближавају и враћају са задатком да их осмотре и потпуније сагледају из другог угла. Књига „Ваљевски равногорци” наводи и на размишљање о богатом искуству Срба у 20. веку, чему је њен аутор предано посвећен. То искуство, а историчари су направили биланс, бележи да је српски народ у 20. веку водио пет ратова, доживео две окупације, два геноцида, три пута губио и три пута стварао државу. Књига колеге Димитријевића је добар подстицај и да се свако ко је наднет над историјом и судбином српског народа, запита какве су српске политичке, војне и интелектуалне елите када нису успеле да обезбеде српском народу бољу судбину, да ли су имале могућност избора, колико је у њиховим програмима било простора за алтернативна решења, колико су разумеле светске историјске процесе... У питању је књига која није никаква рехабилитација Драгољуба Михаиловића или подстицање новог мита о њему.

Књига неизбежно наводи и на размишљање о првим личностима сукобљених покрета – Јосипу Броз и Драгољубу Михаиловићу. Од њихових способности, личних карактера и историјске улоге коју су преузели, није зависила само судбина покрета које су предводили већ и судбина српског народа. Различите војске којима су у прошлости припадали, сусрел су се на обронцима ваљевских планина током Првог светског рата. Први је био у окупаторској други у ослободилачкој. Судбина је хтела да се, генерацијски блиски, Јосип Броз и Драгољуб Михаиловић, први рођен 1892. други 1893. године, у пуној животној зрелости али у нешто другачијим улогама поново сретну на подручју ваљевских села 1941. године у новом светском рату и у условима окупације земље

као вође два антифашистичка и антиокупаторска покрета. Иако на челу два ослободилачка покрета, раздвајале су их непремостиве разлике: први није био Србин, био је професионални војник партије, функционер Коминтерне и личност без војних школа; други је био представник српске војне елите, школовани официр, човек богатог животног и војничког искуства укорењен у традицију српског села и војник који је свој патриотизам осведочио у балканском и Првом светском рату. Јосип Броз, са искуством илегалног рада, као човек који је, по речима историчара, збуњивао својом тајновитошћу, конспиративним наступом, опрезношћу, ритуалом опхођења, стилем понашања, елеганцијом одевања, скривајући се иза 34 псеудонима са циљем да у оквиру ослободилачког рата изведе револуцију и преузме власт, за собом је имао „међународну осматрачницу Коминтерне” која му је омогућавала да боље разуме међународне околности, створи дисциплиновану у централизовану војску, пронађе своје место у оквиру савезничке стратегије, стратегијом борбености и офанзивности не водећи рачуна о жртвама, које га, када је у питању српски народ, као ни савезнике нису интересовале, оствари победу и надвиси супарничку страну. Док су Броз и његова партија

1941. године имали предност двадесетогодишње илегалне, фанатизовано чланство и партијски снажно централизовану организацију, Михаиловић је имао иза себе владу у емиграцији, подршку западних савезника, статус легалне и легитимне војске. Све своје предности Михаиловић је до краја рата изгубио. Као човек који је пре свега био обузет егзистенцијалним фактором, неспреман да олако жртвује војне јединице и становништво, Михаиловић није био у могућности да као Броз до краја разуме политику савезника и суштину међународних односа, гурајући себе све више у изолационизам. Био је опседнут: очувањем српског народа, али га није сачувао од превеликих жртава; уништењем комуниста које је сматрао највећим непријатељем српства, али је од њих поражен, спасавањем Срба од геноцида у НДХ, али није успео да га спречи; задржавањем предратног status quo-a и у послератном раздобљу, што му није пошло за руком. Развој догађаја показао је да је Броз држао све konce у својим рукама и да је ситуацију процењивао кроз призму личног престижа и успона, а равногорска организација недорасла да судбину српског народа узме у своје руке – да се послужимо речима аутора књиге – дала је највише што је могла.